

NJA 2001 s. 344

[NJA 2001 s. 344 \(NJA 2001:50\) | Lagen.nu](#)

Domstolsverket har ansetts ha rätt att överklaga ett beslut om förordnande av offentlig försvarare. Tillika fråga om rätt till offentlig försvarare för den som i anledning av anmälan mot honom för brott kallats till förhör inför polisen.

J.E. ansökte vid Eksjö TR att offentlig försvarare skulle förordnas för honom och anförde bland annat följande: Han arbetar som behandlingsassistent på ett barnhem och är misstänkt för att d. 3 mars 2000 ha misshandlat en femårig elev på hemmet. Han är kallad till förhör men är inte delgiven misstanke om brott och åklagaren har uppgett att han endast skall höras upplysningsvis. Med hänsyn till den betydelse som utsagor under förundersökningen tillmäts vid en eventuell huvudförhandling är det inte rimligt att den som är anmäld för brott höras upplysningsvis. Om han skall höras skall han höras som misstänkt med de rättigheter som följer av 23 kap. 18 § RB. Om polis eller åklagare av någon anledning inte vill delge den anmälda formell brottsmisstanke bör han ändå betraktas som misstänkt vid tillämpning av 21 kap. 3 § och 3a § RB.

TR:n förordnade i beslut d. 15 mars 2000 advokaten S.L. till offentlig försvarare för J.E.

Domstolsverket överklagade TR:ns beslut i Göta HovR.

HovR:n (hovrättsråden Nisser, Träff, referent, och Ostblom) anförde i beslut d. 3 juli 2000: Yrkanden m. m. Domstolsverket har yrkat att HovR:n upphäver TR:ns förordnande av offentlig försvarare och anförde följande till grund härför. För rätt till offentlig försvarare krävs formlig misstanke om brott. Denna ståndpunkt har intagits i praxis och doktrin (se RH 1981:172 och Fitger i Rättegångsbalken I del 2, s. 23:34 jämfört med s. 23:63 och 21:10). J.E. är inte formligen misstänkt för brott. Det förhållandet att han skulle höras upplysningsvis kan inte grunda rätt till offentlig försvarare. TR:ns beslut skall således upphävas.

J.E. har bestritt ändring och bl.a. anförde följande. När polis och åklagare inleder åtgärder mot den som anmäls för ett brott är den personen "anklagad för brott" i Europakonventionens mening. Därmed bör han också - för att konflikt inte skall uppstå med den inhemska lagstiftningen - betraktas som misstänkt enligt 21 kap. 3 § och 3 a § RB och därmed ha rätt att erhålla biträde av försvarare som, om förutsättningarna härför föreligger, är offentlig. Vid ett förhör enligt 23 kap. 6 § RB har förhörspersonen inte någon självklar rätt att anlita närvarande biträde. Beroende på vad den misstänkte uppger vid förhöret kan detta leda till att han delges uttrycklig misstanke om brott. Vad han därvid - utan biträde av försvarare - uppgivit kommer att inflyta i förundersökningsprotokollet. Med tanke på den betydelse som domstolarna inte sällan tillmäter utsagor under förundersökningen måste en sådan ordning anses oacceptabel ur rättssäkerhetssynpunkt.

Sture L. har begärt ersättning för sitt arbete i HovR:n.

HovR:ns skäl. Enligt 23 kap. 6 § RB får under förundersökningen förhör hållas med envar som antas kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen. Denna bestämmelse tar sikte på hörande av person som inte är skäligen misstänkt för brott, jfr 23 kap. 18 § RB. Det har i målet framkommit att J.E. inte delgivits misstanke om brott. Utifrån gällande praxis (jfr RH 1981:172) framgår att den som ännu inte är formligen misstänkt för brott inte har möjlighet att få offentlig försvarare förordnad för sig.

Fråga är om denna praxis står i överensstämmelse med bestämmelserna i den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

(Europakonventionen), som sedan d. 1 jan. 1995 är en del av svensk rätt. Av intresse är innehållet i art. 6 som handlar om den misstänktes eller tilltalades rätt att få den mot sig riktade anklagelsen för brott prövad inför domstol.

Artikel 6 innehåller tre punkter varav punkt 3 c är av särskilt intresse i förevarande mål. Av den bestämmelsen framgår att var och en som blivit anklagad för brott har rätt att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde, som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala för ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar.

Det anses att andra och tredje punkten av artikel 6 utgör speciella delar av den första punktens allmänna garanti rörande en rättvis rättegång. Praxis rörande en punkt i artikeln har därför en viss betydelse för tolkningen av de andra punkterna och uttrycket "anklagelse/anklagad för brott" är genomgående en förutsättning för att artikeln skall vara tillämplig i icke civilrättsliga sammanhang.

Artikel 6 första punkten lyder, såvitt här är av intresse: "Var och en skall, vid prövningen ... av en anklagelse för brott, - "criminal charge against him" - vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid...".

Första punkten, är liksom andra punkten och delvis tredje punkten, tillämplig i domstolsskedet (den tilltalade), men också i tidigare stadier när den då misstänkte gärningsmannen fått klarlagt för sig att han är misstänkt för brott. Vanligen, men inte alltid, anses denna brytpunkt ligga vid det officiella underrättandet av misstanken, något som i praktiken sker när den misstänkte blivit anhållen eller häktad, (Lundgvist, Bevisförbud, 1998, s. 50 och där anmärkta rättsfall).

Anklagelse för brott i Europakonventionens mening är liksom andra begrepp i konventionen ett autonomt begrepp. Med det avses att tolkningen av ett sådant begrepp skall vara sådan att den är oberoende av hur motsvarande begrepp tolkas i de nationella rättssystemen. Avgörande är alltså inte när det föreligger en anklagelse enligt nationell rätt.

Europadomstolen har mera generellt gett uttryck för att "charge" kan definieras som "the official notification given to an individual by the competent authority of an allegation that he has committed a criminal offence" (se exempelvis Deweer mot Belgien 27.2.1980, nr 35, Eckle mot Tyskland, 15.7.1982, nr 51 och Corigliano mot Italien 10. 12.1982, nr 57). Det kan också uttryckas som "en formel tilkendegivelse fra politiet eller anklagemyndigheden om, at en person sigtes for et strafbart forhold", (Lorentzen, Den Europaeiske Menneskeretskonvention, 1994, s. 158 f.).

I brottmål anses sålunda en person "anklagad för brott" när personen erhåller en officiell underrättelse om att han är misstänkt för brott, (jfr Danelius, SvJT 1991 s. 297 f. och SvJT 1994 s. 359, a. förf., Mänskliga rättigheter, 5:e uppl., s. 168 ff.). Detta är, som Europadomstolen också har uttalat, den tidpunkt då hans situation väsentligt påverkas (ovannämnda fallet Eckle). Underrättelsen kan konkret manifesteras sig i att personen i fråga anhålls eller häktas eller att förundersökning inleds mot honom (fallet Neumeister mot Österrike, 27.6.1968, nr 8). 1 stället för en officiell underrättelse kan det ibland vara fråga om andra åtgärder som markerar att det föreligger en misstanke om brott och som på liknande sätt påverkar den misstänktes situation (fallet Foti m.fi. mot Italien, 10.12.1982, nr 56, jfr även Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 1997, s. 58-59 och 195).

Genom det synsätt på begreppet anklagelse om brott i Europakonventionens mening som här har redovisats är det inte alltid möjligt att endast med en hänvisning till bestämmelserna i 23 kap. 6 § resp. 23 kap. 18 § RB avgöra om det för en person skall förordnas offentlig försvarare. Det kan därför inte uteslutas att en person som kallas till förhör enligt 23 kap. 6 § får sin situation så förändrad genom förhöret att offentlig försvarare bör förordnas. Däremot kan inte enbart det förhållandet att vad som uppgetts under ett förhör enligt bestämmelserna i 23 kap. 6 § kan

komma att åberopas vid förhandling inför domstol utgöra skäl att förordna offentlig försvarare. Om uppgiften åberopas kan domstolen i sin bevisvärdering ta hänsyn till att uppgiften har lämnats vid ett sådant förhör.

I förevarande fall har J.E. kallats till polisförhör att höras upplysningsvis med anledning av en anmälan om misshandel mot honom. J.E. har inte delgivits misstanke om brott och förundersökning mot honom har inte inletts. Inte heller har det framkommit att hans situation genom kallelsen till förhör har "väsentligt påverkats". Han kan därför inte anses anklagad för brott i Europakonventionens mening och således inte heller vara tillförsäkrad de rättigheter som följer med konventionens artikel 6.

Sammantaget föreligger inte förutsättningar att på detta stadium av förundersökningen förordna offentlig försvarare för J.E. TR:ns beslut skall därför undanröjas.

Vid sådant förhållande är S.L. inte berättigad till ersättning av allmänna medel för sitt arbete i HovR:n.

Beslut. HovR:n undanröjer TR:ns beslut att förordna S.L. som offentlig försvarare för J.E.

HovR:n lämnar S.L:s begäran om ersättning utan bifall.

J.E. (ombud S.L.) överklagade. Han yrkade att HD skulle fastställa TR:ns beslut att förordna S.L. till offentlig försvarare för honom. Han gjorde vidare gällande att domvilla förekommit i HovR:n; HovR:n borde ha avisat Domstolsverkets talan då verket inte hade någon rätt att överklaga TR:ns beslut.

Domstolsverket bestred ändring.

HovR:ns beslut såvitt avsåg frågan om ersättning av allmänna medel överklagades av Sture L. Se härom närmast följande referat (ref. 51).

Sture L. yrkade ersättning av allmänna medel för biträde åt J.E. i HD.

Målet föredrogs.

Föredraganden, RevSkr Taabu, föreslog i betänkande att HD skulle meddela följande beslut: Skäl. TR:n har förordnat S.L. som offentlig försvarare för J.E. med anledning av att J.E. har blivit kallad till förhör på grund av en anmälan mot honom om misshandel. Av handlingarna i målet framgår att J.E. inte är delgiven misstanke om brott och att han skulle höras upplysningsvis. TR:ns beslut har, efter överklagande av Domstolsverket, undanröjts av HovR:n.

Den första frågan som HD har att pröva är huruvida Domstolsverket haft rätt att överklaga TR:ns beslut. Beträffande denna fråga kan inledningsvis anföras att beslutet är att anse som ett beslut under rättegången, jfr NJA 1967 s. 408. Överklagande av sådana beslut får enligt 49 kap. 3 § 2 st. RB endast göras i samband med överklagande av dom eller slutligt beslut om inte annat är föreskrivet. Från denna huvudregel har undantag gjorts i 49 kap. 5 § 1 st. första och sjunde punkten RB för vissa beslut rörande offentlig försvarare som således får överklagas särskilt. Beslut om förordnande av offentlig försvarare kan emellertid inte anses vara ett sådant beslut som avses i dessa punkter varför Domstolsverket inte kan överklaga beslutet med stöd av 49 kap. 5 § RB.

Domstolsverket har emellertid gjort gällande att lagen (1996:1621) om rätt för Domstolsverket att överklaga vissa beslut om ersättning m.m. innehåller bestämmelser om särskild överklagbarhet för beslut om bl.a. förordnande av offentlig försvarare. Enligt första stycket första meningen i denna lag har Domstolsverket på samma sätt som part rätt att överklaga bl.a. vissa beslut om ersättning av allmänna medel. Enligt första stycket andra meningen gäller detsamma beslut om bl.a. förordnande av offentlig försvarare. Lagens ordalydelse ger således uttryck för att

Domstolsverkets rätt att överklaga berörda beslut är beroende av huruvida parten i målet kan överklaga beslutet.

Frågan är emellertid om det, som Domstolsverket har hävdad, finns skäl att tolka bestämmelsen på annat sätt än vad som framgår av lagtexten. Till stöd för den av Domstolsverket hävdade tolkningen kan anföras att uttalanden i förarbetena till lagen kan uppfattas som att avsikten har varit att ge Domstolsverket en självständig rätt att överklaga beslut om förordnande av offentlig försvarare, jfr prop. 1996/97:9 s. 195 f. och s. 228. Att beakta är emellertid att lagen infördes i samband med att rättshjälpslagen reformerades och det huvudsakliga skälet till nu aktuella lagändringar var att rätten till offentlig försvarare inte längre utgör en form av rättshjälpslag som kan överklagas med stöd av bestämmelserna i rättshjälpslagen, jfr prop. s. 196. Som framgår av uttalandena i propositionen har avsikten vidare varit att lagfästa de principer som tidigare utvecklats i praxis, jfr även SOU 1995:81 s. 267 och s. 271. Även före 1996 års rättshjälpsreform ansågs Domstolsverket i praxis ha talerätt beträffande vissa beslut om offentlig försvarare med stöd av 49 a § i rättshjälpslagen i dess dåvarande lydelse. Så har Domstolsverket tillerkänts talerätt bl.a. vid beslut om byte av offentlig försvarare, jfr NJA 1993 s. 299. Emellertid har det i de fall där Domstolsverket tillerkänts rätt att överklaga varit fråga om beslut som med stöd av bestämmelserna i 49 kap. RB varit överklagbara. Vidare bör anmärkas att 49 a § i dåvarande rättshjälpslag endast berörde Domstolsverkets talerätt och att frågan om överklagbarheten av beslut om rättshjälpslag reglerades i 49 §. Enligt denna bestämmelse gällde för beslutets överklagbarhet vad som i allmänhet gäller för överklagande av beslut, dvs. främst bestämmelserna i 49 kap. RB. Dessa bestämmelser har överförs i princip ordagrant till den nya rättshjälpslagen och det framgår inte av förarbetena att man eftersträvat någon förändring av de principer som utvecklats beträffande beslutens överklagbarhet i sig.

De uttalanden om Domstolsverkets talerätt som gjorts till nu aktuell lag måste tolkas mot bakgrund av nu nämnda förhållanden varför det framstår som mindre troligt att lagstiftaren avsett en utvidgning av beslutens överklagbarhet. För det fall avsikten varit att införa en sådan utvidgning av Domstolsverkets talerätt borde detta otvetydigt ha framgått av såväl lagtext som motivuttalanden. Med hänsyn härtill bör lagen inte tolkas på annat sätt än vad som följer av lagtexten. Lagen (1996:1621) om rätt för Domstolsverket att överklaga vissa beslut om ersättning m.m. kan således inte anses ge Domstolsverket en rätt att överklaga ett beslut om offentlig försvarare i andra fall än då beslutet kan överklagas enligt de allmänna bestämmelserna i 49 kap. RB. Som ovan angivits kan ett sådant beslut inte överklagas särskilt. HovR:n borde således ha avvisat Domstolsverkets överklagande. Beslut. HD undanröjer HovR:ns beslut varvid TR:ns beslut står fast.

HD tillerkänner S.L. ersättning med 4 480 kr för arbete. Kostnaden skall stanna på staten.

HD (JustR:n Magnusson, Svensson, Munck, Westlander, referent, och Lundius; Westlander och Lundius skiljaktiga i viss del, se nedan) fattade följande slutliga beslut: Skäl. Genom TR:ns beslut förordnades S.L. till offentlig försvarare för J.E. som blivit kallad till förhör inför polisen på grund av att det hade gjorts en anmälan mot honom för misshandel. Av handlingarna i målet framgår att J.E. inte är delgiven någon misstanke för brott.

I målet har fråga uppkommit om Domstolsverket har haft rätt att på sätt som skett överklaga TR:ns beslut till HovR:n enligt lagen (1996:1621) om rätt för Domstolsverket att överklaga vissa beslut om ersättning m.m. Enligt första stycket första meningen i denna lag har Domstolsverket rätt att, på samma sätt som en part, överklaga bl.a. vissa beslut om ersättning av allmänna medel. Enligt första stycket andra meningen gäller detsamma beslut om bl.a. förordnande av offentlig försvarare.

Den som har begärt offentlig försvarare kan normalt inte ha något rättsligt intresse av att överklaga beslutet i andra fall än när hans begäran har avslagits eller domstolen till försvarare har förordnat någon annan än den han har föreslagit.

Om man bortser från vissa undantagsfall är det också endast i sådana situationer rättegångsbalken ger honom rätt att föra särskild talan mot beslutet. Ett beslut angående förordnande av offentlig försvarare är nämligen i allmänhet ett beslut under rättegång och särskild talan mot beslut av TR i frågan får då föras endast när rätten har avslagit en begäran om försvarare eller till sådant uppdrag utsett annan än parten föreslagit (49 kap. 3 § 2 st. och 5 § 7 RB).

Den uttryckliga regeln i 1996 års lag om rätt för Domstolsverket att överklaga beslut om förordnande av offentlig försvarare är emellertid uppenbarligen inte avsedd för fall då en misstänkt inte får bifall till en begäran om offentlig försvarare utan för den rakt motsatta situationen, nämligen när den misstänktes framställning bifalls men verket anser antingen att offentlig försvarare över huvud taget inte hade bort förordnas eller också att rätten borde ha utsett en annan än den som den misstänkte föreslagit. Om inte regeln skall betraktas som i det närmaste meningslös, måste den tankegång som ligger till grund för regeln vara att i den mån den misstänkte skulle ha fått föra talan för det fall beslutet gått honom emot, verket har samma rätt att föra talan om beslutet bedöms gå emot de intressen som verket har att bevaka. Genom regleringen får i enlighet härmed - låt vara ej med den tydlighet som skulle ha varit önskvärd - anses ha tillskapats en rätt att överklaga de nu aktuella besluten vid sidan av RB:s talerätsregler (jfr Fitger, Rättegångsbalken s. 49:26).

Om TR:n hade avslagit J.E:s framställning om offentlig försvarare, skulle J.E. ha haft rätt att överklaga beslutet. I enlighet med det förut anförda får Domstolsverket då anses ha haft samma rätt att föra talan mot beslutet när hans framställning bifallits. Denna talerätt grundar sig inte på RB utan på en specialreglering, och fullföljdsförbudet i 54 kap. 8 § 2 RB drabbar därför inte - som Domstolsverket hävdar - J.E:s överklagande till HD.

På grund av det anförda skall HovR:ns beslut inte undanröjas utan J.E:s överklagande till HD tas upp till prövning i sak.

Enligt 23 kap. i § RB skall en förundersökning inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Under förundersökningen får enligt 23 kap. 6 § förhör hållas med envar som antas kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen. Enligt 23 kap. 18 § skall, då utredningen kommit så långt att någon skäligen misstänks för brottet, denne underrättas om misstanken då han hörs.

Enligt 21 kap. 3 § RB får den misstänkte biträdas av försvarare vid sin talans förberedande och utförande. 13 a § anges i vilka fall offentlig försvarare skall förordnas för den misstänkte. Det är bl.a. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet. Det åligger enligt 23 kap. 5 § undersökningsledaren att anmäla detta till rätten.

Av de återgivna lagbestämmelserna får anses framgå att det är först då en person är skäligen misstänkt för ett brott och har underrättats om denna misstanke som offentlig försvarare får förordnas för honom (jfr NJA II 1943 s. 282 samt Fitger, Rättegångsbalken s. 21:10, 23:34, 23:62 och 23:63). J.E. som enligt vad nyss sagts inte är delgiven någon misstanke för brott, skulle därför inte ha rätt till offentlig försvarare. Frågan är om ett sådant ställningstagande, som J.E. hävdar, står i strid med artikel 6 3. c i Europakonventionen. Där föreskrivs att var och en som blivit anklagad för brott har rätt att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar.

Som HovR:n anført är uttrycket anklagelse för brott (criminal charge) i Europakonventionen ett autonomt begrepp och det är därför inte avgörande när en anklagelse enligt den nationella rätten anses föreligga. HovR:n har beträffande innebörden av uttrycket "charge" hänvisat till vissa avgöranden av Europadomstolen och till doktrinen på området. Utöver vad HovR:n har angivit kan nämnas Dijk m.fl., Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 1995, s. 407409, och Harris m.fl., Law of European Convention on Human Rights, 1995, s. 171 ff. samt kommissionens beslut i fallet X mot Storbritannien d. 11 maj 1978, nr 6728-74.

Av de anförda avgörandena, som visserligen i samtliga fall avser frågan om förhandlingen i respektive mål hållits inom skälig tid, och av uttalandena i doktrinen får anses framgå att tidpunkten för när en anklagelse för brott skall anses ha blivit framställd är när myndigheterna har vidtagit någon åtgärd som lett till att en persons situation har väsentligt påverkats av att det föreligger en misstanke mot honom.

Den omständigheten att J.E. kallats till polisen för att höras upplysningsvis i anledning av att det gjorts en anmälan mot honom för misshandel kan inte i sig anses innebära att han i Europakonventionens mening blivit anklagad för brott. Det har inte heller i övrigt framkommit omständigheter som gör att bestämmelsen i artikel 6 i konventionen om rätt till rättegångsbiträde är tillämplig i förevarande fall.

Sammantaget föreligger det, såsom HovR:n anført, inte förutsättningar att förordna offentlig försvarare för J.E. Hans överklagande skall därför lämnas utan bifall. Av detta följer att även S.L:s yrkande om ersättning av allmänna medel för biträde åt J.E. i HD skall avslås.

HD:s avgörande. HD lämnar överklagandet utan bifall.

HD avslår S.L:s begäran om ersättning av allmänna medel.

JustR:n Westlander och Lundius var av skiljaktig mening såvitt avsåg Domstolsverkets rätt att överklaga TR:ns beslut och anförde: TR:ns beslut är att anse som ett beslut under rättegång (jfr NJA 1967 s. 408). Sådant beslut får enligt 49 kap. 3 § 2 st. RB överklagas endast i samband med överklagande av dom eller slutligt beslut, om inte annat är föreskrivet. 149 kap. 5 § 1 st. första och sjunde punkterna RB föreskrivs för vissa beslut rörande offentlig försvarare, som inte är slutliga, att de får överklagas särskilt. Ett beslut om förordnande om offentlig försvarare är emellertid inte ett sådant beslut som avses i dessa punkter. Domstolsverket har därför inte ägt att överklaga beslutet om förordnande av S.L. med stöd av 49 kap. 5 § RB.

Domstolsverket har emellertid hänfört sig till lagen (1996:1621) om rätt för Domstolsverket att överklaga vissa beslut om ersättning m.m. och gjort gällande att den lagen ger Domstolsverket möjlighet att särskilt överklaga ett beslut under rättegång om förordnande av offentlig försvarare. Enligt första stycket första meningen i denna lag har Domstolsverket rätt att, på samma sätt som en part, överklaga bl.a. vissa beslut om ersättning av allmänna medel. Enligt första stycket andra meningen gäller detsamma beslut om bl.a. förordnande av offentlig försvarare. Lagens ordalydelse ger således uttryck för att Domstolsverkets rätt att överklaga berörda beslut är beroende av huruvida parten i målet kan överklaga beslutet. Enligt vad som nyss sagts kan en part inte särskilt överklaga ett beslut som det här aktuella.

Med hänvisning till förarbetena till 1996 års lag (SOU 1995:81 s. 271 och prop. 1996/97:9 s. 196 och 228) har Domstolsverket emellertid hävdatt att lagstiftarens intentioner har varit att Domstolsverket skall ha möjlighet att överklaga ett beslut om offentlig försvarare. Av uttalandena under förarbetena framgår emellertid inte klart att avsikten med 1996 års lag har varit att ge Domstolsverket en vidare rätt att överklaga ett beslut om förordnande av offentlig försvarare än vad som tillkommer en part enligt RB. Med hänsyn härtill bör bestämmelsen inte tolkas på annat sätt än vad ordalydelsen ger vid handen. Vid sådant förhållande har Domstolsverket inte haft rätt att överklaga TR:ns beslut och HovR:n borde därför ha avvisat Domstolsverkets överklagande.

HD:s beslut meddelades d. 29 maj 2001 (mål nr Ö 2825-00).